

קהל עדת ישורון

ירושלים

בס"ד

שעור מורינו הרב יהודה גנס שליט"א שבת תרומה ע"ב:

האם ישנה חובה ללמוד את פירוש הפיוטים קודם אמירתם

א] בגמ' ר"ה לה. נאמר "אמר רבי אלעזר לעולם יסדיר אדם תפילתו ואח"כ יתפלל, אמר רבי אבא מסתברא מילתא דר"א בברכות של ר"ה ושל יוה"כ ושל פרקים אבל דכל השנה לא ...", דהיינו שתפילות הנאמרות מזמן לזמן צריך האדם להכניס קודם שמתפלל כדי שלא יטעה באמירתם אבל בתפילות הנאמרות כל השנה אין צורך בכך.

וכן נפסק להלכה בשו"ע או"ח סי' ק', אלא שכתב הרמ"א שם שי"א שכ"ז כשאינו מתפלל מתוך מחזור, אבל אם מתפלל מתוך מחזור א"צ להכין אפי' תפילות הנאמרות מזמן לזמן, וכן נהגו.

אולם כתב שם הט"ז שפשוט שכ"ז בתפילות שאין פירושם קשה [ואין צורך אלא להכנת הנוסח בזה די במחזור], אבל בתפילות ופיוטים שפירושם קשה חייב להכין וללמוד פירושם קודם התפילה. וסברתו בזה דהלא תפילה ללא כונה כגוף בלא נשמה, וא"כ מה בכך שמתפלל האדם מתוך מחזור, הלא צריך להכין גם הפירוש כדי שיוכל לכוון בתפילתו כראוי, [ובפרט לפי המתבאר מדברי הרמב"ם שיעקר הדין להסדיר התפילה הוא מדיני כונת הלב המחויבת בתפילה].

ב] ואולם כמרומה שהמנהג להקל בזה [מלבד יחידים המחמירים בזה כדמצינו בס' ווי העמודים לרבי שעפטיל בן השל"ה שהיתה חבורה מיוחדת שעסקה בלימוד התפילות והפיוטים], וצ"ב על מה שמכו להקל בזה.

ג] ואולם עיקר דברי הט"ז קצ"ע דלכאור' החובה להסדיר התפילה קודם אמירתה היא מדיני כונת הלב המחויבת בתפילת שמונה עשרה [וכנראה מדברי הרמב"ם בפ"ד מהל' תפילה, עיי"ש], אבל מנלן שבשאר תפילות ובקשות שאדם אומר [כגון סליחות הנאמרות בימים נוראים קודם התפילה, זמירות שבת וכדו'] החמירו חכמים בזה.

ואולי גם דברי הט"ז לא נאמרו אלא על פיוטים הנאמרים בתוך התפילה ולא על כל פיוט.

ואם כנים הדברים נראה דהפיוטים הנאמרים בחזרת הש"ץ אין חובה מדינא להכין פירושם אלא לש"ץ שאצלו הינם חלק מסדר התפילה, אבל לשאר הציבור שאצלם אין הפיוטים מעיקר התפילה [וכידוע שמראש נתקנו הפיוטים רק לש"ץ] אין חובה בכך.

ולענין פיוטי היוצרות מסתימת דברי הט"ז נראה שלא חילק בזה, אולם צ"ע דלכאור' יתכן שתקנת חכמים להסדיר התפילה נאמרה רק על שמ"ע ולא על כל התפילה, וצ"ע בכל זה.

האם הפיוטים הינם ממש חלק מסדר התפילה

א] ואגב הנ"ל יש להסתפק בגדר אמירת הפיוטים האם הינם ממש חלק מהברכה או שהינם כתוספת ובקשה שמותר לאמרה בתוך התפילה ואיננה הפסק, ונ"מ לכמה דברים, וכמשי"ת.

ב] והנה בהגהות אשר"י בברכות [פ"ק סי' י"ב] כתב בשם רבי יוסף טוב עלם ורבינו עלם שמצוה מן המוכרח לומר הפיוטים, ואין בזה משום חשש הפסק או משום מה שאמרו במשנה [ברכות י"א] מקום שאמרו לקצר אינו רשאי להאריך מחמת ב' טעמים: א] דנקטי' כשיטת התו' [והרשב"א] שכונת המשנה מקום שאמרו לקצר אינו רשאי להאריך דפירושו שברכה שלא תיקנו בה חתימה כברכת הפירות והמצוות אסור להאריך ולחתום בה, ואדרבה לפי ר"ת כונת המשנה שם "אחת ארוכה ואחת קצרה שרשאי האדם להאריך בברכת אמת ויציב או לקצרה כרצונו. ב] דהוי צרכי רבים שמוותרת שאלתם אפי' בג' ברכות ראשונות [כאמירת זכרנו וכדו']. [והובאו דברי ההגה"א בביאור הגר"א או"ח ריש סי' ס"ח והאריך בזה טובא].

ג] ומעתה לפי הפירוש הראשון שהפיוטים הינם הרחבת נוסח הברכה פשיטא שהינם ממש חלק מהברכה, אולם לביאור השני צ"ע אם הווי ממש חלק מהתפילה או תוספת שמותר להפסיק בה בתוך הברכה.

ד] ובמשנה ברורה בסימן ס"ח ס"ק ה' כתב וז"ל "עיינן במגן אברהם דבפסח שהחזנים מאריכים הרבה בניגונים טוב יותר לומר הפיוט קודם שמתחיל בברכת יוצר אור דברוב הוי הפיוט שלא מעין הברכה ויהיה חשוב הפסק כשישהה כדי לגמור כולה ולכתחילה יש לחוש לזה ...".

ונראה מדבריו דשני סוגי פיוטים ישנם, יש פיוטים שהינם מעין הברכה והוי ממש כחלק מהברכה, ויש מהפיוטים שאינם חלק מהברכה אלא דשרי לאמרם משום צרכי רבים, ובאלו צריך להזהר שלא להפסיק בהם לכתחילה בתוך הברכה באופן שישהה ע"י זה כדי לגמור את כל הברכה. [ועיינן במג"א שהוא מקור דברי המ"ב, ולכאור' לולא דברי המ"ב היה נראה לפרש שכונתו על ניגונים שהחזנים מארכים בהם ללא מילים שבאלו דוקא יש שהיה המפסקת, עייש"ה בדבריו, וצ"ע בזה].

ה] והנה אם היינו נוקטים שהפיוטים הינם ממש תוספת על הברכה היה צריך להזהיר לש"ץ בקרובות שיאמר בקול כדי שישמעו ממנו לפחות י' בנ"א [כתיקון הקדום של הקרובות שהחזן משמיעם לעם], וכמו שהזהירו

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

הפוסקים שבזמן אמירת העם מודים דרבנן יאמר הש"ץ מודים בקול כדי שיוכלו לשמוע ממנו לפחות י' בנ"א, וממה שלא נהגו להיזהר בזה נראה לכאור' שנקטי' שהפיוט אינו ממש כחלק מהברכה, וצ"ע בכל זה. ו' ומ"מ לעינן להסדיר פירוש התפילה, מאחר שעכ"פ הפיוטים נאמרים בתוך תפילת העמידה, נראה שעל החזן עכ"פ מוטל ללמוד פירושם קודם התפילה.

מדוע תיקנו הקדמונים פיוטים לשבתות ההפסקה

א] הנה תיקנו קדמונינו פיוטים לשבתות ההפסקה בד' פרשיות¹, וצריך טעם מדוע לומר פיוטים בשבת זו יותר מכל שבתות השנה.

ונראה שטעם הדבר הוא כמ"ש רש"י [ויקרא א' א'] : "ומה היו ההפסקות משמשות ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין".

וביאור הענין הוא שארבע הפרשיות אינם ארבע פרשיות שכל אחת נאמרת לעצמה ובמקרה התאחדו כולם בחודש אדר, אלא יש כאן "סדר פרשיות" של ארבע פרשיות שכולם הינם הכנה לימי הפורים והפסח.

דהנה על מה שאמרו חז"ל² "משנכנס אדר מרבים בשמחה" פירש"י "ימי נסים היו לישראל פורים ופסח". והוא מה שאמרו בגמ' מגילה³ שבשנה מעוברת אף שהיה לכאור' ראוי לקרוא את המגילה באדר הראשון שאין מעבירין על המצוות מ"מ תיקנו חכמים לקרוא דוקא באדר השני כדי לסמוך גאולה לגאולה. דהיינו שלא במקרה סמוכים פורים ופסח זה לזה אלא מתוך עבודת ההודאה והשמחה על נס פורים אנו נכנסים לשלושים ימי ההכנה לימי פסח ימי גאולתנו ופדות נפשנו.

ודי' הפרשיות כולם הינם הכנה לימים אלו, שקלים מחד הכנה לפסח ראשון ורגלים ולחדשים שבו מתחדשים ישראל ומביאים קרבנותיהם מתרומה חדשה, ומאידך הכנה לפורים, להקדים שקלינו לשקלי המן, שזכות העסק בדיני השקלים יעמוד לנו לזכות לגאולת פורים. וזכור הינו הכנה לימי הפורים, להקדים זכירה לעשיה. ופרה והחודש הינם טהרה והכנה לניסן ופסח.

הערות בפיוט להפסקה ראשונה

א

"דעת למד חזר את העם, און ותקן לקרוא כל פעם ולשאול ולדרוש צענין טעם. הוסיפו לקח שבת תחכמונים והתקינו להקדים פלוטים נמנים, להיות פואלים צהלכות זמנים"

א] נראה שבמילים אלו כונת הפיוט ליישב קו' שדנו עליה רבים מן הראשונים והאחרונים. דהנה בגמ'⁴ מצינו "שואלין ודורשין בהלכות הרגל שלוששים יום קודם לרגל". ותמהו המפרשים הלא נאמר בגמ' מגילה "משה תיקן להם לישראל שישו שואלין ודורשין הל' פסח בפסח הלכות חג בחג... ", משמע שאין חובה לשאול אלא בחג ולא ל' יום קודם. ויישבו בכמה דרכים : א] הרשב"א והר"ן ועו"ר כתבו שאין חובה ללמוד את הלכות הרגל ל' יום קודם הרגל, אלא כשב' תלמידים באים לשאול לרב בתוך ל' יום זה בהל' הרגל וזה בענינים אחרים, יש על הרב לענות קודם לשואל בהל' הרגל שהוא שואל כהלכה⁵. ב] הבי"ט⁶ תי' שקודם הפסח יש לעסוק בהל' הפסח ובפסח יש לעסוק בטעמי המצוה. עוד צידד דרך בפסח יש חובה לעסוק בהלכותיה קודם החג ולא בסוכות ושאר חגים, עיי"ש. ג] הבי"ח תי' דמה שאמרו שמה תיקן לעסוק בהל' הפסח בפסח אין הכונה דוקא לפסח עצמו אלא להתחיל לעסוק כבר ל' יום קודם שהם ימי ההכנה לפסח. ד] החק יעקב תי' [ע"פ הירושלמי] שבפסח חייב כל אחד לעסוק אף בביתו בהלכות הפסח וקודם הפסח אין חובה אלא בבית הועד. והאריך הביאור הלכה בתחילת הל' הפסח בביאור השיטות בזה, יעו"ש.

ואמנם הפיוט כאן כתב בזה דרך אחרת. דשני תקנות היו, משה תיקן לעסוק בהל' הפסח בפסח ובזמן מאוחר יותר תיקנו חכמים להקדים ולעסוק אף ל' יום קודם. [ולדבריו אין לכאור' מקור להקל ולא לעסוק כ"א בהל' הפסח והחג קודם החג].

¹ הפיוט להפסקה ראשונה נתקן ע"י רבינו מנחם בן מכיר, ואת הפיוט להפסקה שניה [כשראש חודש אדר ביום ו' והקביעות הינה ובי"ו כבשנה זו] יש המיחסים לרבינו המהר"ם מרוטנבורג.

² תענית כ"ט.

³ ו'.

⁴ פסחים ו', ועוד מקומות.

⁵ עיין ביאור הלכה ריש סי' כ"ט שהאריך לתמוה על שיטה זו. אולם כמדומה שהיום שזכינו לאור כת"י של הרבה מן הראשונים על מסכת פסחים נראה ששיטה זו התקבלה על הרבה מן הראשונים, ואכ"מ.

⁶ ריש סי' תכ"ט.

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

ב] ואולם דרך זו צ"ע לכאור', דהלא המקור לעסוק ל' יום קודם הפסח בהל' הפסח הוא ממש, וכמו שאמר בגמ'⁷ "שהרי משה עומד בפסח ראשון ומזהיר על פסח שני", ואיך יתכן א"כ לומר שתקנה זו הינה תקנה מאוחרת יותר.

וצ"ל שאף שילפי' ממש אין הכונה שמשו תיקן כך, אלא למדו ממש שכן ראוי לנהוג והנהיגו מאוחר יותר לחייב כ"א מישראל לנהוג כך.

ג] עוד יתכן, דהנה גם מה שכתב הב"י שלא תיקנו אלא בפסח [שהלכותיו מרובים ואם לא יתכוננו לפסח קודם כדבעי יהיה מעוות שלא יוכל לתקן, יעו"ש] לכאור' צע"ג דהלא בגמ' עבודה זרה⁸ מבואר שעיקר הטעם להצריך ל' יום להכנה לפסח הוא כדי שיהיה זמן מספיק למצוא בהמות תמימות עבור קרבנות החג, וכין שכן מה לי פסח מה לי סוכות⁹, הלא גם שם צריך למצוא בהמות לעולת ראייה ושלמי שמחה וחגיגה וכו'. וצריך לומר לדבריו שהתקנה לעסוק בהכנה לקרבנות הינה אף בסוכות, אולם הרחבת התקנה לחייב אף לעסוק בהל' החג אינה אלא בפסח.

ויתכן אף לדברי הפיט שמשו תיקן רק לענין הקרבנות אף בפסח, והרחבת החיוב לעסוק בהלכות הינה תקנת חכמים מאוחרת יותר.

ד] והנה מצינו שהחובה לעסוק בהלכות החג אינה רק חובת עסק אלא חובה כללית להתכונן לחג ל' יום קודם, וע"כ¹⁰ המפרש בים ואינו עתיד לחזור קודם החג אם יוצא בתוך ל' יום חייב לברוק ואם יוצא קודם אין צריך, וכן העושה ביתו אוצר וכו'.

כמו כן י"א¹¹ שכל שבודק בתוך ל' יום יברך וקודם לא יברך, וי"א¹² שבתוך ל' יום המבער חמצו עליו לשרפו דוקא וקודם לא וכו'. ויש מן הפוסקים שנראה מדבריהם שהכל מדין תורה¹³, אולם לפיט לכאור' כ"ז אינו אלא מדרבנן, ועיי'.

ב

"ונשבת יולאים שלוחים צעדים על ניסן ועל תשרי יהו נועדים"

משפט זה מעורר לכאור' תמיהה רבתי, שבפשטות הכונה שהשלוחים היוצאים להודיע לגולה היו מחללים שבת לצורך כך. והלא מבואר להדיא בגמ' ר"ה¹⁴ שרק לעדים הותר לחלל שבת ולא לשלוחים, ובסי' ערוגת הבושם מתוך כך הגיה בדברי הפיט אולם לא נהגו כן.

ולענ"ד יש לבאר בפשיטות שכונת הפיט היא למה שאמרו בגמ' ר"ה¹⁵ שאם אין הב"ד שבירושלים מכירים העדים משלחים הב"ד שבמקומם עמם אחרים להעיד על כשרותם ולעדים אלו הותר לחלל שבת כמבואר שם, וכונת הפיט שכה חמורים ניסן ותשרי שלא רק העדים מחללים שבת עבורם אלא גם הנצרכים להעיד על כשרותם.

ג

"לארבעת זמנים כרף לכף מלסור ל"ת ז"ש ג"ר ד"ק ה"ץ חסור"

כן היא הנוסחא בחלק מהסידורים, ואף נוסח זה מעורר תמיהה שפתח בארבע וסיים בחמש. [בא' של פסח יחול תשעה באב, בב' בו יחול שבועות, בג' בו יחול ראש השנה, בד' בו יחול קריאה היינו שמחת תורה לבני חו"ל, בה' בו יחול צום היינו יו"כ].

ואמנם העיר כבר הרב משה יהודה רוזנסור שליט"א שהנוסחא הנכונה היא הנוסחא הישנה שלא גורסים ד"ק, דהפיט בבני א"י מדבר.

⁷ פסחים שם.

⁸ ה: ובת' שם.

⁹ וכמבואר להדיא בבכורות נה. שאף לסוכות בעינן ל' יום לקרבנות, יעו"ש.

¹⁰ פסחים ו'.

¹¹ עיין בה"ל ס' תל"ו סעי' א' ד"ה ולא יברך.

¹² עיין שעה"צ ס' תמ"ה ס"ק ט"ז.

¹³ עיין רש"י שבת יט. ד"ה שלושים יום ובטור וש"פ ריש ס' תמ"ה.

¹⁴ כא:.

¹⁵ כ"ב.